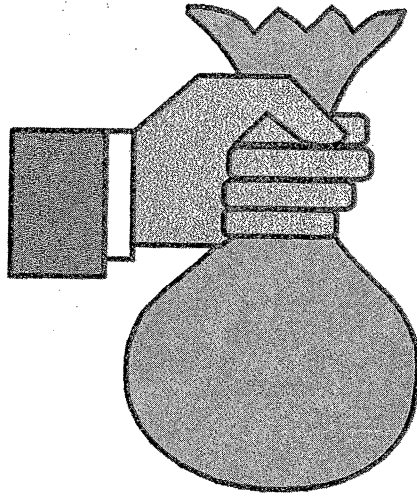

บทบาท ปัญหา และการปรับตัวของสหกรณ์ออมทรัพย์ในยุคเศรษฐกิจปัจจุบัน

คณิต เศรษฐเสถียร

1. บทนำ

สหกรณ์เป็นองค์การเศรษฐกิจรูปแบบหนึ่งที่สามารถดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบนายทุน เป็นองค์การธุรกิจที่มีการจัดตั้งขึ้นโดยการรวบรวมทุนและจัดการโดยสมาชิก และจัดสินค้าและบริการให้สมาชิก เป็นการร่วมกัน ช่วยเหลือกัน ไม่แสวงหากำไร โดยกำไรกลับคืนสู่มวลสมาชิก และอาศัยหลักประชาธิปไตยที่หนึ่งคนต่อหนึ่งเสียง สหกรณ์ที่ถือว่าเป็นต้นกำเนิดของสหกรณ์ในปัจจุบันเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยประเทศอังกฤษขณะนั้นได้ประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรง ส่งผลให้มีคนว่างงานเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจุดเริ่มต้นของการจัดตั้งสหกรณ์ครั้งแรกเป็นการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม โดยในสมัยนั้น โรเบิร์ต โอเวน และนายแพทย์วิลเลียม คิง ได้เห็นคนงานได้รับความยากลำบากถูกเอารัดเอาเปรียบได้รับค่าจ้างไม่

เป็นธรรม ทั้งสองท่านจึงเชื่อว่าแนวทางของสหกรณ์ที่อาศัยหลักความร่วมมือกันน่าจะสามารถแก้ปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ ได้ หลังจากนั้นแนวความคิดนี้ได้แพร่หลายจนนำไปสู่การจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์แรกสุดในประเทศอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. 2387 ถือเป็นสหกรณ์แห่งแรก และเป็นต้นแบบที่แพร่หลายไปในประเทศต่างๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 ทั้งในทวีปยุโรป ทวีปอเมริกา และทวีปเอเชีย

สำหรับบทความนี้จะศึกษาในประเด็นของ **วิวัฒนาการของสหกรณ์ในประเทศไทย ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ ผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจไทยปัจจุบันที่มีต่อสหกรณ์ออมทรัพย์ บทบาทของสหกรณ์ออมทรัพย์ ปัญหาหรืออุปสรรคของสหกรณ์ออมทรัพย์ การปรับตัวของสหกรณ์ออมทรัพย์ในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน และบทสรุปและข้อเสนอแนะ**

2. วิวัฒนาการของสหกรณ์ในประเทศไทย

ความคิดริเริ่มสำหรับการจัดตั้งสหกรณ์ในประเทศไทยได้เริ่มขึ้นในปลายรัชกาลที่ 5 เพื่อจะแก้ปัญหาความเดือดร้อนให้กับชาวนา อย่างไรก็ตามการจัดตั้งสหกรณ์ที่ถือว่าเป็นการเริ่มต้นของสหกรณ์ของประเทศไทยที่แท้จริงนั้นได้เริ่มขึ้นในรัชกาลที่ 6 มีพระราชวรรังค์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พระบิดาแห่งการสหกรณ์ไทย) เป็นนายทะเบียนพระองค์แรกได้ทรงเอาหลักการและวิธีการของสหกรณ์มาใช้จัดตั้งสหกรณ์แห่งแรกขึ้น โดยได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ประเภทหาทุนขึ้นที่จังหวัดพิษณุโลกในปี พ.ศ. 2459 ให้ชื่อว่า “สหกรณ์วัดจันทร์ไม่จำกัดสินใช้” ได้รับการจดทะเบียนเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459

ต่อมาภายหลังกิจการสหกรณ์ในประเทศไทยได้มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็นลำดับมา และได้มีการจัดตั้งสหกรณ์ประเภทอื่น ๆ ขึ้นมาอีกหลายประเภท และได้มีการปรับปรุงเรื่อยมาจนกระทั่งในปัจจุบันนี้ สหกรณ์ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 6 ประเภทภายใต้กฎกระทรวงที่ออกตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ปี พ.ศ. 2511 ได้แก่ สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ประมง สหกรณ์นิคม สหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์บริการและสหกรณ์ออมทรัพย์ โดยสหกรณ์เกือบทุกประเภทที่อยู่ในประเทศไทยจะมีธุรกิจสินเชื่อเป็นกิจกรรมหลักและมีเป้าหมายเพื่อช่วยให้สมาชิกของสหกรณ์มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

การพิจารณาในที่นี้จะมุ่งเน้นให้ความสนใจไปที่สหกรณ์ประเภทสหกรณ์ออมทรัพย์ ซึ่งเป็นหนึ่งในหกประเภทของสหกรณ์ในประเทศไทยขณะนี้ สหกรณ์ออมทรัพย์มีเป้าหมายที่สำคัญเพื่อยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของสมาชิกของสหกรณ์ฯ โดยจะมุ่งเน้นการระดมเงินออม และการให้เงินกู้แก่สมาชิกของสหกรณ์ออมทรัพย์ เพื่อแก้ปัญหาของสมาชิกของสหกรณ์ฯ เป็นหลัก จากการที่เป็นองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรจึงมีการคืนกำไรให้กับมวลสมาชิก สหกรณ์ออมทรัพย์มีฐานะเป็นนิติบุคคล จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 สหกรณ์

ออมทรัพย์ที่จัดตั้งเป็นแห่งแรกของประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2492 คือ สหกรณ์ออมทรัพย์ข้าราชการสหกรณ์จำกัด สินใช้ (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นสหกรณ์ข้าราชการสหกรณ์ จำกัด) จดทะเบียน เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2492 หลังจากนั้นสหกรณ์ออมทรัพย์ได้แพร่หลายจากการข้าราชการ (เช่น ตำรวจ ทหาร โรงพยาบาล มหาวิทยาลัย) ไปสู่พนักงานรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ และพนักงานธุรกิจเอกชนทั่วไป จนถึงวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2540 มีสหกรณ์ออมทรัพย์ทั้งสิ้น 1,199 สหกรณ์ มีสมาชิกจำนวน 1,988,272 คน จากจำนวน สหกรณ์ทุกประเภททั้งหมด (6 ประเภท) 5,179 สหกรณ์ มีสมาชิกทั้งหมด 7,355,685 คน สหกรณ์ออมทรัพย์นับว่าเป็นอันดับสองรองจากสหกรณ์การเกษตร

สหกรณ์ออมทรัพย์ได้เป็นสถาบันการเงินตามประกาศของกระทรวงการคลัง ฉบับที่ 4 ลงวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2526 (มีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2526) นับเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทั้งด้านการให้บริการ การระดมเงินฝาก การลงทุน การให้กู้ ตลอดจนการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ ทำให้สหกรณ์ออมทรัพย์ในปัจจุบันดำรงฐานะ 2 ฐานะ คือ ฐานะการเป็น “สหกรณ์” และฐานะการเป็น “สถาบันการเงิน”

สหกรณ์ออมทรัพย์ในฐานะ “สหกรณ์” ตั้งขึ้นมาเพื่อร่วมกันช่วยเหลือกันโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการออมให้กับสมาชิกเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวของสมาชิก ผู้บริหารสหกรณ์ออมทรัพย์จะต้องยึดหลักการ อุดมการณ์ของสหกรณ์และมุ่งเน้นไปที่การบริการตามความต้องการของสมาชิก สหกรณ์ออมทรัพย์ในฐานะ “สถาบันการเงิน” มีลักษณะเหมือนกับธุรกิจหรือสถาบันการเงินทั้งหลาย ผู้บริหารสหกรณ์ออมทรัพย์จึงต้องเป็นมืออาชีพ และจะต้องบริหารสหกรณ์ออมทรัพย์ด้วยแบบธุรกิจเหมือนสถาบันการเงินอื่น เช่น ธนาคารพาณิชย์ คือ ต้องพยายามทำกำไรให้ได้มาก ๆ

การดำรง 2 ฐานะของสหกรณ์ออมทรัพย์ทำให้การดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์จำเป็นต้องมีเป้าหมาย 2 เป้าหมายคือ (1) เป้าหมายทางสังคม เพื่อลดความเดือดร้อนด้านการครองชีพและยกมาตรฐานการครองชีพ และความเป็นอยู่ให้กับสมาชิกสหกรณ์ฯ ด้วยเหตุนี้บางคนจึงมองสหกรณ์ออมทรัพย์เป็นเสมือนการให้สวัสดิการภายในหน่วยงานนั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากระเบียบของสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดการสวัสดิการในหน่วยงานราชการ พ.ศ. 2530 ที่ออกในสมัยที่ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ที่ได้มีการกำหนดให้หน่วยราชการทุกหน่วยจะต้องมีการจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ขึ้นมาเพื่อเป็นสวัสดิการแก่เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานนั้น (2) เป้าหมายทางเศรษฐกิจ การดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์คล้ายกับระบบทุนนิยม คือ การดำรงสภาพคล่อง (Liquidity) การสร้างความมั่นคง (Stability) และการสร้างความสามารถในการทำกำไร (Profitability) อย่างไร

ก็ตาม สหกรณ์ออมทรัพย์มีลักษณะบางอย่างแตกต่างระบบทุนนิยมคือในขณะที่สถาบันการเงินอื่น ๆ มีเป้าหมายที่สำคัญคือกำไรสูงสุด แต่สหกรณ์จะมุ่งเน้นยกระดับคุณภาพของสมาชิกและมุ่งหาประโยชน์ให้แก่สมาชิกส่วนรวมของตนมากกว่าการหากำไรสูงสุด แต่ก็มิได้ขาดเสียซึ่งสิ่งจูงใจหากำไร จึงเห็นได้ว่าความจริงแล้วสหกรณ์ออมทรัพย์คือองค์กรเศรษฐกิจรูปแบบหนึ่งแต่เป็นองค์กรที่มีการจัดการที่ดีมีอุดมการณ์มากกว่าองค์กรอื่น ๆ

3. ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์

แม้ว่าสหกรณ์ในประเทศไทยที่ผ่านมายังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามผลการดำเนินงานกิจการของสหกรณ์ออมทรัพย์ ซึ่งเป็นสหกรณ์ประเภทหนึ่งในจำนวนสหกรณ์หกประเภทที่ดำเนินการในประเทศไทย นับได้ว่าประสบผลสำเร็จค่อนข้างดี ดีกว่าสหกรณ์อีกหลายประเภท

ตารางที่ 1 ผลการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ ในรอบ 5 ปี

หน่วย : ล้านบาท

รายการ	2535	2536	2537	2538	2539
ทุนเรือนหุ้น	36,214.56	44,391.52	55,726.06	68,002.54	84,379.51
อัตราส่วนเพิ่ม (ลด)	16.49	22.58	25.53	22.03	24.00
การรับฝากเงิน	9,675.96	19,216.91	32,465.06	43,355.66	54,953.53
อัตราส่วนเพิ่ม (ลด)	29.90	98.60	68.94	33.55	26.75
การให้เงินกู้แก่สมาชิก	58,008.14	78,526.10	103,398.41	128,935.71	164,831.79
อัตราส่วนเพิ่ม (ลด)	17.28	35.37	31.67	24.70	27.84
กำไรสุทธิประจำปี	5,805.13	6,943.62	8,881.20	10,835.72	13,622.84
อัตราส่วนเพิ่ม (ลด)	24.41	19.61	27.90	22.01	25.72
ทุนของสหกรณ์	44,662.07	54,725.97	68,850.98	84,296.34	105,361.18
อัตราส่วนเพิ่ม (ลด)	18.00	22.58	25.81	22.43	24.98
จำนวนสหกรณ์	886	930	1,004	1,082	1,172
อัตราส่วนเพิ่ม (ลด)	3.99	4.97	7.96	7.77	8.31
จำนวนสมาชิก	1,478,618	1,552,026	1,659,850	1,743,625	1,875,265
อัตราส่วนเพิ่ม (ลด)	3.72	4.96	6.95	5.05	7.54

ที่มา : รายงานสรุปผลการดำเนินงานและฐานะการเงินของสหกรณ์ออมทรัพย์ประจำปี 2539

กรมตรวจบัญชีสหกรณ์, 2539 และจากเอกสารประกอบการบรรยายโครงการสัมมนา

กรรมการสหกรณ์ออมทรัพย์หลักสูตร "การบริหารเชิงรุกในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ"

ระหว่างวันที่ 5-8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 ณ โรงแรมฮอลิเดย์อินน์ กรีนฮิลล์

เชียงใหม่ ตาราง 1 หน้า 22

ตารางที่ 1 แสดงผลการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ช่วง 5 ปี คือ พ.ศ. 2535-2539 จะเห็นได้ว่าทุนเรือนหุ้น การรับฝากเงิน การให้เงินกู้แก่สมาชิก กำไรสุทธิ ประจำปี ทุนของสหกรณ์ จำนวนสหกรณ์ และจำนวนสมาชิก โดยภาพรวมแล้วจะเพิ่มขึ้นแทบทุกปี อัตราการเพิ่มขึ้นอยู่ในอัตราที่น่าพอใจ กล่าวคืออัตราเฉลี่ยการเพิ่มขึ้นในช่วง 5 ปี ของทุนเรือนหุ้นเพิ่มขึ้นร้อยละ 22.13 การรับฝากเงินเพิ่มขึ้นร้อยละ 51.55 การให้เงินกู้แก่สมาชิกเพิ่มขึ้นร้อยละ 27.37 กำไรสุทธิประจำปีเพิ่มขึ้นร้อยละ 23.93 ทุนของสหกรณ์เพิ่มขึ้นร้อยละ 22.76 จำนวนสหกรณ์เพิ่มขึ้นร้อยละ 6.6 และจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นร้อยละ 5.64 ตามลำดับ

4. ผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจไทย ปัจจุบันที่

มีต่อสหกรณ์ออมทรัพย์

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมาต่อเนื่องจนถึงปี พ.ศ. 2541 ประเทศไทยประสบกับปัญหาเศรษฐกิจซบเซาหลังจากที่ได้เติบโตสูงค่อนข้างมากในช่วงเวลาที่ผ่านมาก่อนหน้านั้น ส่งผลให้การส่งออกลดลง มีผลให้เศรษฐกิจชะลอตัวลง ธุรกิจสั่งห้ามทรัพย์ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง และส่งผลเป็นลูกโซ่ไปยังธุรกิจหลักทรัพย์ ธุรกิจเงินทุน ธุรกิจเช่าซื้อ จนสถาบันการเงินต้องประสบกับปัญหาการขาดสภาพคล่องและมีหนี้โดยคุณภาพสูงและมีการปิดสถาบันการเงิน เมื่อประชาชนและเจ้าหน้าที่ขาดความเชื่อมั่นในสถาบันการเงิน จึงมีการแห่ถอนเงินหรือเรียกชำระหนี้คืน ประกอบกับนักเก็งกำไร (ต่างชาติ) โจมตีเงินบาทหลายครั้ง ธนาคารแห่งประเทศไทยได้นำเงินทุนสำรองระหว่างประเทศไปปกป้องค่าเงินบาทกับนักเก็งกำไร และยังได้สร้างหนี้ลวงหน้าอีก 23,400 ล้านบาทรัฐบาลเพื่อป้องกันค่าเงินบาท จนในที่สุดรัฐบาลต้องประกาศปล่อยให้ค่าเงินบาทลอยตัวตั้งแต่วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 และต้องขอรับความช่วยเหลือเงินกู้จากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (หรือ ไอเอ็มเอฟ) 17,200 ล้าน

เหรียญสหรัฐ การที่สถาบันการเงินมีปัญหาหนี้โดยคุณภาพ (NPL) สูงและประสบกับปัญหาขาดสภาพคล่องจนทำให้ธนาคารแห่งประเทศไทยได้มีการสั่งปิดกิจการบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ 56 แห่ง และเข้าควบคุมกิจการของธนาคารพาณิชย์ขนาดเล็กอีก 4 แห่ง จากปัญหาการขาดสภาพคล่อง เนื่องจากปริมาณเงินหมุนเวียนในระบบลดลง และจากการที่จะต้องชำระหนี้คืนต่างประเทศส่งผลให้มีการแข่งขันด้านเงินฝากสูงโดยการเสนอให้ดอกเบี้ยเงินฝากค่อนข้างสูง วิกฤตการณ์เศรษฐกิจของไทยครั้งนี้ย่อมจะส่งผลกระทบต่อการดำเนินธุรกิจของสหกรณ์ออมทรัพย์ในฐานะที่สหกรณ์ออมทรัพย์เป็นสถาบันการเงินรูปแบบหนึ่งที่จะต้องมีการแข่งขันกับสถาบันการเงินอื่น ๆ ผลกระทบที่จะมีต่อสหกรณ์ออมทรัพย์ที่เห็นได้ชัดเจนเช่น

1. ผลกระทบต่อสภาพคล่อง

วิกฤตการณ์เศรษฐกิจของไทยครั้งนี้ส่งผลให้เกิดปัญหาขาดสภาพคล่องขึ้นในสถาบันการเงินย่อมจะส่งผลกระทบต่อสหกรณ์ออมทรัพย์ ซึ่งเป็นสถาบันการเงินประเภทหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อสหกรณ์ออมทรัพย์ที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกั๊ยืมเงินจากสถาบันการเงินหรือจากสหกรณ์ออมทรัพย์อื่นอาจถูกระงับหรือเรียกคืนเงินกู้

2. ผลกระทบด้านดอกเบี้ย

วิกฤตเศรษฐกิจของไทยครั้งนี้ทำให้เกิดปัญหาขาดสภาพคล่องของสถาบันการเงิน ทำให้สถาบันการเงินโดยเฉพาะอย่างยิ่งธนาคารพาณิชย์มีการช่วงชิงเงินฝากกัน โดยการเสนออัตราดอกเบี้ยเงินฝากสูง อัตราดอกเบี้ยเงินฝาก 3 เดือน และ 6 เดือน อัตราดอกเบี้ยอยู่ในช่วง 10% - 16.50% โดยธนาคารขนาดเล็กส่วนใหญ่ให้ดอกเบี้ยเงินฝาก 3 เดือน 6 เดือน 14.25% ขึ้นไป บางธนาคารให้ดอกเบี้ยถึง 16.50% และอัตราดอกเบี้ยเงินกู้อยู่ระหว่าง 15.25% ถึง 18.50% แต่จริง ๆ แล้วสูงกว่านี้

การที่อัตราดอกเบี้ยเงินฝากของธนาคารพาณิชย์บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ ฯลฯ สูงขึ้นทำให้สหกรณ์ออม

ทรัพย์จะต้องปรับเปลี่ยนอัตราดอกเบี้ยเงินฝาก ตัวสัญญาใช้เงิน ฯลฯ เพื่อแข่งขันกับสถาบันการเงินเหล่านั้นในอันที่จะคงรักษาเงินฝากของสหกรณ์ออมทรัพย์ไว้หรือถูกถอนออกไปเพื่อนำไปฝากสถาบันการเงินอื่นให้น้อยที่สุด นอกจากนั้นสหกรณ์ออมทรัพย์ที่กู้เงินจากสถาบันการเงินอื่นจะต้องรับภาระดอกเบี้ยเงินกู้สูงขึ้น ผลจากการที่อัตราดอกเบี้ยทั้งเงินฝากและเงินกู้สูงขึ้นมีผลทำให้ส่วนต่างระหว่างดอกเบี้ยเงินกู้และเงินฝากลดลง รายได้และกำไรลดลง

3. ผลกระทบจากภาวะเงินเฟ้อและเงินฝืด

ภาวะวิกฤตของเศรษฐกิจไทยครั้งนี้ส่งผลทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อและเงินฝืดขึ้นในเวลาเดียวกัน (เหตุการณ์เช่นนี้เราเรียกกันว่า Stagflation) มีผลทำให้ราคาสินค้าสูงขึ้น ส่งผลให้ค่าครองชีพของสมาชิกของสหกรณ์ฯ สูงขึ้น จะทำให้เงินออมของสมาชิกฯ ลดลง ความต้องการเงินกู้ของสมาชิกฯ เพิ่มขึ้น ในขณะที่สหกรณ์ออมทรัพย์ไม่มีเงินที่จะปล่อยกู้ได้พอเพียงกับความต้องการกู้เงินที่เพิ่มขึ้น

4. ผลด้านความเสี่ยง

ในภาวะเศรษฐกิจที่มีทั้งภาวะเงินเฟ้อและเงินฝืด (Stagflation) เช่นนี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อการดำเนินกิจการของสหกรณ์ออมทรัพย์ด้านการปล่อยเงินกู้ที่จะต้องมีความเสี่ยงเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหกรณ์ออมทรัพย์ที่อาศัยรายได้จากการลงทุนซื้อตัวสัญญาใช้เงินของบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ 56 แห่งที่ถูกสั่งปิดกิจการไป ความเสี่ยงจากความสามารถของสมาชิกฯ ที่ลดลงไปในการชำระคืนเงินกู้ว่าจะเนื่องจากถูกเลิกจ้าง และความเสี่ยงจากราคาหลักทรัพย์ที่ใช้ค้ำประกันเงินกู้ลดลง

5. ผลกระทบด้านรายได้และกำไร

เนื่องจากต้นทุน (ดอกเบี้ย) สูงขึ้นจากการที่ส่วนต่างของอัตราดอกเบี้ยเงินฝากกับเงินกู้ลดลง ตลอดจนการที่ราคาวัสดุอุปกรณ์มีราคาสูงขึ้น จำนวนสมาชิกฯ อาจจะลดลงเนื่องจากการลาออกเพื่อต้องการเงินคืน หรืออาจจะเนื่องจากถูกเลิกจ้าง ปังจ่ายต่าง ๆ เหล่านี้จะส่งผล

ให้รายได้และกำไรจากการดำเนินกิจการของสหกรณ์ออมทรัพย์ลดลง

5. บทบาทของสหกรณ์ออมทรัพย์

ตั้งแต่เริ่มมีการก่อตั้งสหกรณ์ครั้งแรกจะเห็นได้ว่าสหกรณ์มักจะเป็นองค์กรที่บุคคลที่มีความอ่อนแอทางเศรษฐกิจมาร่วมมือกันจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการยกมาตรฐานการครองชีพของคนจนให้ดีขึ้น ดังจะเห็นได้จากการก่อตั้งสหกรณ์ขึ้นครั้งแรกในยุโรปก็มาจากความต้องการที่จะจัดความเดือดร้อนของประชาชนเนื่องมาจากความยากจน จึงนับได้ว่าสหกรณ์มีบทบาทในอันที่จะให้การคุ้มครองประชาชนผู้ที่มีฐานะอ่อนแอและส่งเสริมสนับสนุนความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศ จากเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยได้นำเอาสหกรณ์มาเป็นเครื่องมือสำคัญชนิดหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อย่างไรก็ตามสหกรณ์ในประเทศต่าง ๆ ก็มีทั้งที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ

แม้ว่าจะเป็นที่ยอมรับกันว่าวิธีการสหกรณ์เป็นวิธีที่ดีวิธีหนึ่งในการพัฒนา บทบาทของสหกรณ์ที่จะมีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจะแตกต่างกันออกไปตามสภาวะและสิ่งแวดล้อม กรณีของประเทศที่กระบวนการสหกรณ์มีความเข้มแข็ง ก้าวหน้า มีการบริหารที่มีประสิทธิภาพและสหกรณ์มีการแตกแขนงออกไปหลาย ๆ ด้านและครบวงจรที่มีส่วนร่วมในธุรกรรมทางเศรษฐกิจทุกระดับ นับตั้งแต่ การผลิต การแปรรูป การขนส่ง การจัดจำหน่าย ทั้งตลาดภายในและต่างประเทศ ตลอดจนการจัดบริการด้านต่าง ๆ เช่นด้านการจัดหาเงินทุน สาธารณูปโภค การประกัน การท่องเที่ยว โรงแรม และยังขยายความเจริญไปสู่ชนบท บทบาทของสหกรณ์ค่อนข้างจะมีมาก สำหรับบทบาทสหกรณ์ออมทรัพย์ที่เด่นชัด เช่น

1. บทบาทในการส่งเสริมการออม

ประเทศไทยมีปัญหาการขาดดุลเงินออมมาโดยตลอด กล่าวคือมีการลงทุนในประเทศสูงกว่าการออมในประเทศไม่ว่าจะเป็นช่วงที่เศรษฐกิจมีการขยายตัวอยู่ในระดับสูงก็ตามและส่วนต่างระหว่างเงินออมและการลงทุนได้ขยายตัวกว้างขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงต้องหันไปอาศัยเงินทุนจากต่างประเทศมากขึ้นเรื่อย ๆ จนทำให้การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดค่อนข้างสูง ปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นสาเหตุหนึ่งเป็นเพราะการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศต้องอาศัยการกู้ยืมเงินทุนจากต่างประเทศมาลงทุน เมื่อใดก็ตามที่ประเทศเจ้าหนี้ขาดความมั่นใจในภาวะเศรษฐกิจไทยก็จะเรียกให้ชำระหนี้คืน หรือไม่ต่อสัญญาหนี้ที่กู้มา ดังนั้นถ้าการลงทุนสามารถมาจากเงินออมภายในประเทศจะช่วยลดความเสี่ยงที่เกิดมาจากการกู้ยืมเงินทุนจากต่างประเทศ การระดมทุนระยะยาวภายในประเทศจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่กำลังพัฒนาทั่วทั้งประเทศไทย

สหกรณ์ออมทรัพย์เป็นสถาบันการเงินประเภทหนึ่งที่มีบทบาทในการระดมเงินออมระยะยาวมีจุดประสงค์ที่สำคัญประการแรกของการก่อตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ขึ้นมาเพื่อมุ่งเน้นไปที่การส่งเสริมการออมให้กับสมาชิกโดยการถือหุ้นรายเดือน และนำเงินที่พอมีเหลือมาฝากไว้กับสหกรณ์ฯ (อาจจะอยู่ในรูปของเงินฝากประจำ ฝากออมทรัพย์) ในช่วงปี พ.ศ. 2535-2539 อัตราการขยายตัวของทุนเรือนหุ้นเฉลี่ยเพิ่มขึ้นร้อยละ 22.13 ต่อปี จาก 36,214.56 ล้านบาท ในปี 2535 เป็น 84,379.51 ล้านบาท ในปี 2539 ทุนเรือนหุ้นเฉลี่ยต่อสมาชิกเพิ่มจาก 24,492.17 บาท ในปี 2535 เป็น 44,996.05 บาท ในปี 2539 เงินฝากขยายตัวเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยร้อยละ 51.55 ต่อปี จาก 9,675.96 ล้านบาท ในปี 2535 เป็น 54,953.53 ล้านบาท ในปี 2539 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินฝากของสมาชิกในปี 2536 และ 2537 เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 98.6 และ 68.94 ตามลำดับ จาก ตารางที่ 1 เงินรับฝาก

เฉลี่ยต่อสมาชิกจาก 6,544 บาท ในปี 2535 เป็น 29,304 บาท ในปี 2539 เมื่อรวมทุนเรือนหุ้นและเงินรับฝากจากสมาชิกเข้าด้วยกันจะเพิ่มจาก 45,890.52 ล้านบาท ในปี 2535 เป็น 139,333.04 ล้านบาท ในปี 2539 เงินจำนวนดังกล่าวนี้ว่ามีบทบาทที่สำคัญต่อการที่จะช่วยยกฐานะและความมั่นคงให้กับสมาชิกของสหกรณ์ออมทรัพย์เป็นอย่างมาก ผลดีจากการที่สมาชิกของสหกรณ์ออมทรัพย์สามารถออมได้มากขึ้นนอกจากจะสร้างความมั่นคงให้กับสมาชิกสหกรณ์ฯแล้วยังเป็นการสนองนโยบายเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาลที่จะยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิตและความมั่นคงให้กับสมาชิกให้มีขวัญและกำลังใจที่จะอุทิศเวลาในการทำงานในหน้าที่ของตนแล้วยังจะเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับเศรษฐกิจของประเทศตลอดจนเป็นแหล่งเงินทุนภายในประเทศ ลดการพึ่งพาอาศัยเงินทุนจากต่างประเทศไปได้ส่วนหนึ่ง

2. บทบาทในการอำนวยความสะดวก

สหกรณ์ออมทรัพย์เป็นสถาบันการเงินประเภทหนึ่ง นอกจากจะเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกด้านการออมให้กับสมาชิกของสหกรณ์ฯแล้วยังทำหน้าที่เป็นแหล่งอำนวยความสะดวกที่สำคัญให้กับสมาชิกของสหกรณ์ฯ ซึ่งจำแนกตามวัตถุประสงค์ เช่น เงินกู้ฉุกเฉินให้เพื่อแก้ปัญหาฉุกเฉินเร่งด่วน เงินกู้สามัญ เพื่อการอุปโภคบริโภคตามความจำเป็น เพื่อดำรงชีพ และเงินกู้พิเศษเพื่อสนับสนุนด้านที่อยู่อาศัย ส่งเสริมอาชีพของสมาชิก ตลอดจนโครงการด้านอื่น ๆ โดยไม่จำเป็นต้องรวยได้ของสมาชิกฯ จนครบ เป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการครองชีพของสมาชิกฯ

สำหรับแหล่งทุนของสหกรณ์ออมทรัพย์ที่สำคัญได้จากการถือหุ้นของสมาชิก รับฝากเงินจากสมาชิก (ประเภทฝากประจำ ประเภทออมทรัพย์) เงินทุนสำรองจากการจัดสรรกำไรสุทธิประจำปีของสหกรณ์ เงินสะสม

ต่าง ๆ ตามที่กฎหมายกำหนด นอกจากนั้นอาจกู้ยืมจาก
ทั้งราชการ และเอกชน เช่นธนาคารพาณิชย์ ฯลฯ

การให้เงินกู้แก่สมาชิกสหกรณ์ออมทรัพย์ช่วงปี
พ.ศ. 2535-2539 (ตารางที่ 1) เพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 27.37
ต่อปี จาก 58,008.14 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2535 เป็น
164,831.79 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2539 การให้เงินกู้แก่
สมาชิกเฉลี่ยต่อคน 39,231 บาท ในปี พ.ศ. 2535 เป็น
87,898 บาท ในปี พ.ศ. 2539 (เพิ่มขึ้นมากกว่า 2 เท่าตัว
ในช่วงเวลา 5 ปี) อย่างไรก็ตามลำพังทุนเรือนหุ้นร่วมกับ
เงินรับฝากจากสมาชิกยังไม่เพียงพอสำหรับการขอสินเชื่อ
จากสมาชิก ซึ่งสามารถจะดูได้จากตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่า
ในแต่ละปีทุนเรือนหุ้นร่วมกับเงินรับฝากจากสมาชิกจะ
น้อยกว่า จำนวนเงินให้กู้แก่สมาชิก สหกรณ์ออมทรัพย์
(หลายแห่ง) จึงต้องกู้ยืมจากแหล่งเงินกู้อื่น จากทุนสำรอง
และเงินสะสม ฯลฯ มาให้สมาชิกกู้ยืม ข้อสังเกต : ตาม
วัตถุประสงค์หลักของสหกรณ์ออมทรัพย์นั้นเพื่อส่งเสริม
ให้สมาชิกออมทรัพย์ในรูปของการถือหุ้นหรือการสะสม
รายเดือนและวัตถุประสงค์รองคือการให้สมาชิกได้กู้ยืมใน
อัตราดอกเบี้ยที่เหมาะสม แต่ในสภาพความเป็นจริงนั้น
สมาชิกจำนวนไม่น้อยนั้นมีวัตถุประสงค์หลักคือการกู้ยืม
ในขณะที่วัตถุประสงค์รองคือการออม

บทบาทในการอำนวยความสะดวกของสหกรณ์ออม
ทรัพย์ที่ให้กับสมาชิก จะช่วยลดภาระหนี้สินให้กับ
สมาชิกฯ ช่วยแก้หรือลดปัญหาการถูกขูดรีดดอกเบี้ยเงินกู้
ในอัตราที่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน
และจะช่วยยกมาตรฐานการดำรงชีวิตของสมาชิกฯ ให้สูง
ขึ้น โดยการช่วยอำนวยความสะดวกด้านสินเชื่อ ทำให้
สมาชิกฯ สามารถมีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง ช่วยให้
คนในครอบครัวมีโอกาสได้รับการศึกษาและความก้าวหน้า
สมาชิกฯ สามารถมีเครื่องอำนวยความสะดวกได้เร็ว
ขึ้น ลดความเหลื่อมล้ำของรายได้และสร้างความเป็นธรรม
ให้สวัสดิการและพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น ในที่สุดจะช่วย
ให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชาติ

3. บทบาทในการสร้างความเป็นธรรมให้กับสังคม ในระบบสหกรณ์ (รวมทั้งสหกรณ์ออมทรัพย์)

นั้น จะต่างจากระบบธุรกิจรูปแบบอื่น ที่ระบบสหกรณ์จะ
ไม่มีใครถือเสียงข้างมาก สมาชิก 1 คนมี 1 เสียง ในขณะที่
ที่ธุรกิจอื่นจำนวนเสียงขึ้นอยู่กับจำนวนหุ้นที่ถือและกำไร
จะตกอยู่กับคนจำนวนน้อย แต่กรณีของสหกรณ์นั้นกำไร
จะถูกจัดสรรไปสู่สมาชิกในรูปของเงินเฉลี่ยคืนเล็กน้อย
ตามแต่ธุรกิจที่ทำกับสหกรณ์ และในรูปของเงินปันผล
เป็นต้น ธุรกิจรูปแบบอื่นกำไรจะวัดความสามารถในการ
ประกอบการของธุรกิจ ในขณะที่ระบบสหกรณ์นั้น การทำ
กำไรจะมุ่งไปในรูปของการให้บริการกับสมาชิก ถึงแม้ว่า
การดำเนินงานของสหกรณ์จะต้องมีกำไรแต่กำไรของสห
กรณ์ทุกบาทไม่ได้เป็นของสมาชิกคนใดคนหนึ่งคนใด แต่กำไร
จะถูกนำไปจัดสรรคืนให้สมาชิก เช่นในรูปของเงินเฉลี่ย
คืนกับสมาชิกที่ทำธุรกิจกับสหกรณ์ จ่ายเป็นเงินปันผลให้
กับสมาชิกที่ถือหุ้น เป็นเงินทุนสำรองต่าง ๆ ตามกฎหมาย
กำหนด จ่ายเป็นทุนสาธารณประโยชน์ จ่ายเป็นทุนรักษา
ระดับเงินปันผล และเป็นทุนสงเคราะห์ศพของสมาชิก
เป็นต้น

4. บทบาทในการกระจายรายได้และสินเชื่อสู่ชนบท

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ที่ประเทศไทยได้เริ่มมี
การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแผนที่ 1 จนถึง
แผนที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539 ขณะนี้กำลังอยู่ในช่วงแผนที่ 8)
ปรากฏว่าประเทศไทยประสบความสำเร็จเพียง
ด้านความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ในขณะที่เป้าหมาย
ด้านการแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำของรายได้ของ
ประชาชน การกระจายรายได้ สิ้นเชื้อและความเจริญไป
สู่ชนบทผลยังไม่เป็นที่น่าพอใจ จากผลการประเมินประจำปี
พ.ศ. 2537 ของสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย (หรือ
TDRI) มีว่า การกระจายรายได้ของประเทศไทยปรากฏว่า
มีระดับของความไม่เท่าเทียมกันเพิ่มขึ้น และความเหลื่อม
ล้ำของรายได้ได้เริ่มเข้าใกล้กับระดับของประเทศที่มีส่วน

ต่างประเทศรายได้กว้างที่สุด (อันได้แก่ประเทศในทวีปอเมริกาใต้ทั้งหมด)

สหกรณ์ออมทรัพย์นอกจากจะมีบทบาทที่สำคัญในการส่งเสริมการออมและเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกให้กับสมาชิกของสหกรณ์ฯ แล้ว ยังเชื่อกันว่าสหกรณ์ออมทรัพย์สามารถช่วยแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำของรายได้ ช่วยกระจายสินเชื่อสู่ชนบท ช่วยทำให้การกระจายรายได้ประชาชาติเป็นธรรมยิ่งขึ้น นำความเจริญไปสู่ชนบทได้ทั่วถึง ปัจจุบันนี้แม้จะมีนโยบายเสรีทางการเงินแต่ก็ยังไม่สามารถกระจายสินเชื่อ รายได้และความเจริญไปสู่ชนบทได้เท่าที่ควร แม้ว่าธนาคารพาณิชย์จะได้ขยายสาขาเข้าสู่ชนบทมากขึ้น แต่ธนาคารพาณิชย์ก็มิได้ให้ความสนใจต่อการให้สินเชื่อกับลูกค้ารายย่อยในชนบทเท่าที่ควร เนื่องจากมีความเสี่ยงมากกว่าลูกค้าชั้นดี ด้วยเหตุนี้ถ้ารัฐบาลให้การส่งเสริมสหกรณ์ออมทรัพย์อย่างจริงจัง (พร้อมทั้งมีกฎหมายรองรับ) ให้มีบทบาทกระจายเข้าไปอย่างทั่วถึงในชนบท จะเป็นการสร้างโอกาสการได้รับสินเชื่อและการกระจายรายได้ตามมาในชนบทที่อยู่ห่างไกลได้ทั่วถึง

6. ปัญหาหรืออุปสรรคของสหกรณ์ออมทรัพย์

นับตั้งแต่มีการจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ขึ้นเป็นแห่งแรกในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2492 จนถึงบัดนี้ เป็นเวลา 49 ปี การดำเนินงานของสหกรณ์ประเภทออมทรัพย์ดูเหมือนว่าจะประสพผลดีกว่าสหกรณ์ประเภทอื่น อย่างไรก็ตามยังมีสหกรณ์ออมทรัพย์บางแห่งยังมีปัญหา ในที่นี้จะหยิบยกเพียงบางปัญหาที่เป็นประเด็นหลักเท่านั้น

1. การดำเนินงานยังขาดความคล่องตัว

การไม่คล่องตัวของการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากข้อจำกัดทางกฎหมายที่จำกัดขอบเขตการดำเนินงานของสหกรณ์ฯ ตลอดจนผลจากการยึดติดลัทธิเกณฑ์และการปฏิบัติงานตามแนวทางของราชการ มีผลทำให้ขาดความคล่องตัว

ความยืดหยุ่น และเกิดความล่าช้าขึ้น ซึ่งจะเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการแข่งขันกับสถาบันการเงินอื่น

2. ปัญหาด้านโครงสร้าง

สหกรณ์ออมทรัพย์ได้เป็นสถาบันการเงินรูปแบบหนึ่งตามประกาศของกระทรวงการคลัง ฉบับที่ 4 ลงวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2526 แต่สหกรณ์ออมทรัพย์ยังอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 เช่นเดียวกับสหกรณ์ประเภทอื่น ๆ อีกห้าประเภท ในขณะที่สหกรณ์ออมทรัพย์เป็นสถาบันการเงินประเภทหนึ่งแต่ขาดองค์กรที่จะเป็นเสมือนศูนย์ประสานงานระบบสหกรณ์ฯ ที่ทำหน้าที่กำกับดูแล ให้ความช่วยเหลือทางการเงินและด้านบริการอื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายธนาคารกลางของระบบธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ฯลฯ แต่หน่วยงานที่ร่วมควบคุมดูแลการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์คือ สำนักงานนายทะเบียน กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ กรมส่งเสริมสหกรณ์และเป็นสมาชิกของสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย เช่นเดียวกับสหกรณ์ประเภทอื่น ๆ

3. ปัญหาด้านคุณภาพของบุคลากร

สหกรณ์ออมทรัพย์จำนวนหนึ่งยังขาดบุคลากรที่มีอุดมการณ์ มีความรู้ความสามารถทางธุรกิจ สาเหตุประการหนึ่งมาจากการที่สหกรณ์ฯ ไม่สามารถจะจ่ายค่าตอบแทนเท่ากับธุรกิจทั่วไปได้ นอกจากนั้นการคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินการบางครั้งไม่ได้คำนึงถึงความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ อุปนิสัย พฤติกรรม ความตั้งใจ รวมทั้งเวลาที่จะมาทำงานให้กับสหกรณ์ฯ ฯลฯ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่จะทำให้กิจการของสหกรณ์ออมทรัพย์เจริญก้าวหน้า ถ้าได้ผู้บริหารที่เข้ามาเพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นกรรมการเท่านั้น ไม่ได้มีส่วนช่วยคิดริเริ่มสร้างสรรค์และพัฒนาสหกรณ์ฯ ในระยะยาวแล้ว สหกรณ์ออมทรัพย์แห่งนั้นคงต้องพบเจตเจบเพราะไม่สามารถจะแข่งขันกับสถาบันการเงินอื่น ๆ ในยุคของการแข่งขันที่รุนแรงขึ้นทุกวัน

4. ขาดความร่วมมือจากสมาชิก

สหกรณ์ออมทรัพย์บางแห่งยังขาดความร่วมมือที่ดีจากสมาชิกของสหกรณ์ฯ เอง สาเหตุที่สำคัญเนื่องมาจากสมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องของสหกรณ์ออมทรัพย์ ตลอดจนขาดโอกาสในการสร้างความเข้าใจและความผูกพันกันระหว่างสมาชิกและ สหกรณ์ฯ

5. การสนับสนุนจากภาครัฐยังไม่เพียงพอ

ช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา แม้รัฐบาลจะให้การสนับสนุนแก่สหกรณ์ออมทรัพย์ แต่ว่าการสนับสนุนยังนับว่าน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับสถาบันการเงินประเภทอื่น เช่น ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ ฯลฯ ในระบบสหกรณ์นั้นดูเหมือนว่ารัฐบาลจะให้การสนับสนุน สหกรณ์การเกษตรมากกว่าสหกรณ์รูปแบบอื่น มีผลทำให้ไม่สามารถเกิดความสัมพันธ์ของวัฏจักรของสหกรณ์ ทำให้กระบวนการของระบบสหกรณ์ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

7. การปรับตัวของสหกรณ์ออมทรัพย์

ในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน

จากการที่ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายการเงินเสรี มีผลทำให้การแข่งขันระหว่างสถาบันการเงินมากขึ้นและจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจทำให้สถาบันการเงินมีปัญหาขาดสภาพคล่อง หนี้ด้อยคุณภาพมีมากขึ้น ฯลฯ สหกรณ์ออมทรัพย์ซึ่งเป็นสถาบันการเงินประเภทหนึ่งที่จะต้องประสบกับการแข่งขันกับสถาบันการเงินประเภทอื่น จึงต้องปรับปรุงการดำเนินงานด้านต่าง ๆ อาทิเช่น

1. การสร้างความเชื่อถือและศรัทธา

สถาบันการเงินจะตั้งอยู่ได้ต้องอาศัยความเชื่อถือและศรัทธาเป็นหัวใจสำคัญ ยิ่งในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจในปัจจุบันที่สถาบันการเงินประสบกับปัญหาขาดสภาพคล่อง หนี้ด้อยคุณภาพสูง ประชาชนและเจ้าหน้าที่ขาดความเชื่อมั่นในสถาบันการเงิน สหกรณ์ออมทรัพย์ซึ่งเป็นสถาบันการเงินรูปแบบหนึ่งจึงจำเป็นต้องสร้างความ

เชื่อถือและศรัทธาเพื่อการดำรงอยู่ของตน การสร้างความเชื่อถือและศรัทธาอาจจะมาจากหลายฝ่าย อาทิเช่น

- ความเชื่อถือศรัทธาที่เกิดขึ้นจากสถาบันหรือองค์กรนั้น

- ความเชื่อถือศรัทธาในระบบการทำงาน ระบบควบคุมตรวจสอบและผลงานของสถาบันหรือองค์กรนั้น

- ความเชื่อถือศรัทธาต่อบุคคล (ผู้บริหาร) ในสถาบันหรือองค์กรนั้น ว่ามีพฤติกรรม ความน่าเชื่อถือทั้งในอดีตและปัจจุบันอย่างไร ยิ่งในภาวะเศรษฐกิจที่มีความอ่อนไหว อย่างเช่นในปัจจุบันนี้ความเชื่อถือต่อผู้บริหารย่อมมีความสำคัญยิ่ง

2. การสร้างความมั่นคง

นอกจากความเชื่อถือศรัทธาที่กล่าวมาแล้ว ความมั่นคงของสถาบันหรือองค์กรก็เป็นหัวใจสำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะความมั่นคงจะเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้เกิดความเชื่อถือและศรัทธาในองค์กรหรือสถาบันนั้น ยิ่งในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันที่สถาบันการเงินมีปัญหาขาดสภาพคล่อง หนี้ด้อยคุณภาพมีสูง จนธนาคารแห่งประเทศไทยได้มีการสั่งปิดกิจการบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ 56 แห่ง และเข้าควบคุมกิจการธนาคารพาณิชย์ขนาดเล็ก 4 แห่ง และยังมีคำสั่งให้สถาบันการเงิน (ธนาคารพาณิชย์ และบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์) เพิ่มทุน สหกรณ์ออมทรัพย์ซึ่งเป็นสถาบันการเงินประเภทหนึ่งจำเป็นต้องเพิ่มทุนสำรองเพิ่มขึ้นให้ได้มากกว่าร้อยละ 10 ทุก ๆ ปี เพื่อความมั่นคงระยะยาว เพื่อรองรับและป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตจากความผันผวนของภาวะเศรษฐกิจ และเป็นการเพิ่มความแข็งแกร่งให้กับสถาบันและเพิ่มความเชื่อมั่นให้กับสมาชิกของสหกรณ์ออมทรัพย์

3. การลดและป้องกันความเสี่ยง

ในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจเช่นในปัจจุบันนี้ การดำเนินธุรกิจย่อมจะมีความเสี่ยงสูงขึ้น โดยเฉพาะการ

ลงทุนและการให้กู้ จึงจำเป็นที่จะต้องมีความระมัดระวัง และมีความรัดกุมมากขึ้นในการลงทุนหรือปล่อยกู้เพื่อลดความเสี่ยง อาจจะโดยการ

- การปล่อยเงินกู้โดยอาศัยหลัก 5 ซี เพิ่มงวดมากขึ้น

- การปรับปรุง กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ต้องปรับปรุง แก้ไข ปิดช่องโหว่เพื่อลดความเสี่ยงและไม่ยึดติดระบบราชการ

- ผู้กู้ควรมีรายได้ลดลง อำนาจการผ่อนชำระลดลงและหลักทรัพย์ค้ำประกันอาจมีมูลค่าลดลงตามภาวะเศรษฐกิจ เพื่อลดความเสี่ยงจึงควรมีการปรับปรุงการประเมินราคาหลักทรัพย์ที่ใช้ค้ำประกันเงินกู้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ปรับปรุงวงเงินกู้ อัตราดอกเบี้ยระยะเวลาการใช้คืนเงินกู้ให้เหมาะสมกับความสามารถในการชำระคืนเงินกู้ของผู้กู้เพื่อลดความเสี่ยง

- ระมัดระวังเรื่องปัญหาสภาพคล่องที่อาจเกิดขึ้น โดยเฉพาะสหกรณ์ออมทรัพย์ที่ใช้บริการเงินเบิกเกินบัญชีกับธนาคารพาณิชย์ที่อาจจะถูกธนาคารพาณิชย์ลดหรืองดการให้วงเงินเบิกเกินบัญชี นอกจากนั้นควรระมัดระวังการถูกถอนเงินฝากเนื่องจากผู้ฝากอาจจะถอนเงินไปฝากธนาคารพาณิชย์หรือบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ที่ให้ดอกเบี่ยเงินฝากสูงกว่าหรือนำเงินไปปล่อยกู้นอกระบบที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่าแม้จะมีความเสี่ยงสูงกว่า

- การให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องแก่สมาชิก เพื่อป้องกันข่าวลือหรือข่าวสารข้อมูลที่ไม่ถูกต้องและเพื่อป้องกันการแตกตื่นซึ่งเป็นอันตรายต่อสถาบันการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะเศรษฐกิจอ่อนแอ ผู้คนมักจะมี ความอ่อนไหวง่ายต่อข่าวลือค่อนข้างสูง ดังนั้น หากเกิดข่าวลือในทางลบจะต้องรีบแก้ไขทันทีก่อนที่จะลุกลามไปไกลจะยากต่อการแก้ไข เช่นปัญหาที่เกิดขึ้นกับสถาบันการเงินต่าง ๆ การให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องสม่ำเสมอ จะสร้างความเชื่อมั่น ช่วยลดข่าวลือข้อมูลที่ผิดพลาด ดีกว่า

รอให้เกิดปัญหาหรือเกิดข่าวลือ แล้วค่อยมาชี้แจงแก้ไขภายหลัง

4. การประหยัด

ในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจเช่นในปัจจุบันนี้ การประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกองค์กร ธุรกิจ และประชาชนทุกคน การประหยัดมีวิธีดำเนินการหลายอย่าง เช่น

- การเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ โดยคณะกรรมการดำเนินการ มุ่งมั่นอุทิศเวลา ทดมเทความรู้ความสามารถทำงานให้กับสหกรณ์ออมทรัพย์และไม่หาความรู้เกี่ยวกับสหกรณ์ออมทรัพย์ตลอดจนความรู้วิชาการใหม่ ๆ

- เจ้าหน้าที่ (หรือพนักงาน) สหกรณ์ฯ ควรจัดการฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับสหกรณ์ออมทรัพย์ ตลอดจนให้เจ้าหน้าที่ได้รับการฝึกอบรมการใช้เทคโนโลยี และความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ มีการสร้างขวัญ กำลังใจ สร้างบรรยากาศให้เจ้าหน้าที่ ให้ความรู้สึกรักและเป็นเจ้าของ ไม่ใช่เป็นเพียงพนักงานหรือลูกจ้างของหน่วยงานนั้นเท่านั้น

- การลดต้นทุนจากการถือเงินสดในมือให้น้อยที่สุดเพื่อก่อให้เกิดดอกผลมากที่สุด

- การนำอุปกรณ์ หรือเทคโนโลยีเข้ามาช่วยเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุน อำนวยความสะดวก รวดเร็ว ถูกต้องแม่นยำ และสร้างความเชื่อถือศรัทธาให้กับสมาชิก

- การประหยัดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ ลง เช่น ค่าธรรมเนียม ค่าเดินทาง ประหยัดการใช้วัสดุ อุปกรณ์ การประหยัดนี้ยังรวมถึงการนำของที่ใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่อีก เช่น กระดาษใช้แล้วนำมาใช้ 2 หน้า ประหยัดการใช้สาธารณูปโภค เช่น ค่าน้ำ ไฟฟ้า ตลอดจนการฟุ่มเฟือย และฟุ้งเฟ้อต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อรักษาระดับผลตอบแทนจากการประกอบกิจการ ตลอดจนเพื่อเพิ่มเงิน

สำรอง ฯลฯ ให้มากขึ้น เพื่อไว้ใช้ในยามฉุกเฉินและรองรับความผันผวนของเศรษฐกิจในอนาคต

5. การเตรียมตัวเพื่อรับการแข่งขันที่จะมีเพิ่มขึ้น

ในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันการแข่งขันของธุรกิจทุกชนิดมีสูงมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแข่งขันระหว่างสถาบันการเงิน ดังจะเห็นได้จากการแข่งขันด้านเงินฝากให้ดอกเบี้ยเงินฝากสูง ๆ ทำให้ส่วนต่างระหว่างอัตราดอกเบี้ยเงินกู้และเงินฝากแคบลง ต้นทุนสูงขึ้น กำไรลดลง แม้ว่าสหกรณ์ออมทรัพย์จะมีข้อได้เปรียบสถาบันการเงินอื่นจากการที่สหกรณ์ออมทรัพย์ได้รับสิทธิประโยชน์ เช่น จากการที่ได้รับการยกเว้นภาษีดอกเบี้ยเงินฝาก (ออมทรัพย์) หรือค่าธรรมเนียมในการจดทะเบียนการทำนิติกรรมเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ ฯลฯ แต่สหกรณ์ออมทรัพย์ยังมีจุดด้อยหลายด้านเมื่อเทียบกับสถาบันการเงินอื่น เช่น ธนาคารพาณิชย์ที่สามารถหารายได้ด้านอื่นมาชดเชย เช่น จากการเก็บค่าธรรมเนียมและค่าบริการด้านต่าง ๆ นอกจากนั้น สหกรณ์ออมทรัพย์ยังจะต้องเผชิญกับการแข่งขันด้านอื่น ๆ อีก เช่น

- การแข่งขันด้านข้อมูลข่าวสาร
- การแข่งขันด้านต้นทุนการประกอบการ
- การแข่งขันด้านคุณภาพของบุคลากร การ

ปรับตัวทั้งฝ่ายจัดการที่ต้องเป็นมืออาชีพ คณะกรรมการดำเนินการ เจ้าหน้าที่ ตลอดจนการนำเอาเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการดำเนินงานของสหกรณ์ออมทรัพย์

- การแข่งขันด้านการให้บริการและการสร้างมนุษยสัมพันธ์ การให้บริการที่รวดเร็ว แม่นยำในการให้บริการการฝากและถอนเงิน ฯลฯ การสร้างความประทับใจให้สมาชิก เช่น การแต่งกายสุภาพให้บริการด้วยความยิ้มแย้ม พุดจาสุภาพ การส่งบัตรอวยพรวันเกิดให้สมาชิก สิ่งเหล่านี้เป็นการลงทุนเพียงเล็กน้อยแต่ให้ผลคุ้มค่า

6. การขยายการให้บริการหรือสินค้าใหม่เพิ่มขึ้น

ธุรกิจโดยทั่ว ๆ ไปสามารถขยายปริมาณลูกค้าได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ธุรกิจบางประเภท เช่น สหกรณ์ออมทรัพย์จำนวนลูกค้าหรือสมาชิกจะมีจำกัดเมื่อถึงจุดหนึ่ง และรายได้จากส่วนต่างระหว่างอัตราดอกเบี้ยเงินกู้กับเงินฝากนับวันจะแคบลง การที่สหกรณ์ออมทรัพย์จะระดมเงินออมหรือเพิ่มรายได้ให้มากขึ้น สหกรณ์ออมทรัพย์จำเป็นต้องขยายขอบข่ายการขยายสินค้าหรือบริการใหม่ ๆ ให้สมาชิกเพิ่มขึ้น โดยการเสนอโครงการให้บริการสวัสดิการ เช่น การจ่ายค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์ การจัดหาสินค้าราคาถูกให้กับสมาชิก การให้บัตรรับส่วนลดจากการซื้อสินค้า จัดโครงการที่อยู่อาศัยให้กับสมาชิก ขอยานพาหนะ กู้เพื่อศึกษาต่อ โครงการเงินออมเพื่ออนาคต การให้บริการให้คำปรึกษาการใช้เงินทุนให้แก่สมาชิก ฯลฯ นอกจากสหกรณ์ออมทรัพย์จะมีรายได้เพิ่มแล้วยังเป็นการสร้างโอกาสให้สมาชิกฯ ได้มีโอกาสมาติดต่อและสร้างความผูกพันกับสหกรณ์ฯ มากขึ้น อย่างไรก็ตามการพิจารณาโครงการต่าง ๆ ต้องนำเรื่องความเสี่ยงมาประกอบการพิจารณาด้วย

7. การแสวงหาโอกาสจากวิกฤตการณ์

ปกติแล้ววิกฤตการณ์มักจะสร้างโอกาสเสมอ ในภาวะวิกฤตผู้ที่รู้จักแสวงหาโอกาสย่อมได้รับประโยชน์จากภาวะวิกฤตนั้น ข้อสำคัญผู้ที่แสวงหาโอกาสจากภาวะวิกฤตนั้นจะต้องมีข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำ รวดเร็วกว่าผู้อื่น และมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล แต่ต้องระลึกละเมอว่าโอกาสที่จะได้กับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นย่อมเป็นของคู่กันเสมอ

8. บริหารงานโดยใช้วิธีการงบประมาณและแผนงาน

สหกรณ์ออมทรัพย์ในฐานะที่เป็นสถาบันการเงินรูปแบบหนึ่งที่จะต้องแข่งขันกับสถาบันการเงินอื่นๆ จำเป็นที่จะต้องบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ รวดเร็ว ถูกต้องแม่นยำ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่ชัดเจน ด้วยเหตุนี้สหกรณ์ออมทรัพย์จำเป็นต้องบริหารและควบคุม

คุมงานโดยใช้วิธีการงบประมาณและแผนงานที่มีการกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายไว้อย่างชัดเจน ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถทราบขั้นตอนการดำเนินงาน สำหรับการเขียนแผนนั้นอาจจะเป็นแผนปฏิบัติการ (Operation plan) และแผนโครงการ (Project plan) ซึ่งทั้งสองนำไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกันและเมื่อเรารวมเอาวิธีการงบประมาณกับแผนงานเข้าด้วยกัน เรียกว่า ระบบ PPBS (Planning Programming and Budgeting System) ซึ่งเหมาะที่จะเป็นเครื่องมือนำมาใช้กับการบริหารงานของสหกรณ์ออมทรัพย์

การวางแผนจะมีทั้งแผนระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว แผนนั้นอาจจะประกอบไปด้วยเป้าหมาย เช่น เป้าหมายของสมาชิก บุคลากร ฯลฯ การวางแผนที่ดีจำเป็นต้องมีข้อมูลที่ดีถูกต้องรวดเร็วและทันสมัย นอกจากนั้นยังจะต้องมีการประเมินและปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

9. การให้ความรู้กับสมาชิก

สหกรณ์ออมทรัพย์ที่ดีนอกจากจะมีฝ่ายจัดการคณะกรรมการดำเนินการ และเจ้าหน้าที่ที่ดีแล้ว จำเป็นจะต้องมีสมาชิกที่มีความรู้เกี่ยวกับสหกรณ์ออมทรัพย์เป็นอย่างดี สมาชิกของสหกรณ์ฯ ในตอนแรกอาจจะมีแนวความคิดที่แตกต่างกันไป การให้ความรู้เกี่ยวกับสหกรณ์ออมทรัพย์กับสมาชิกจึงเป็นเรื่องจำเป็น เพื่อให้สมาชิกของสหกรณ์ได้รู้จักอุดมการณ์ของสหกรณ์ฯ รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตน ให้รู้ถึงการมาร่วมกันให้ความร่วมมือช่วยเหลือกัน เพื่อความอยู่รอดของสหกรณ์ พร้อมทั้งเสริมสร้างความภาคภูมิใจในสหกรณ์ออมทรัพย์ตลอดไป

8. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้ก่อตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์แห่งแรกขึ้นจนถึงปัจจุบันเป็นเวลาแล้ว 49 ปี แม้ว่ายังไม่ประสบความสำเร็จสูงสุดเท่าที่ควร แต่นับได้ว่าสหกรณ์ออมทรัพย์ได้ประสบความสำเร็จมากกว่าสหกรณ์ประเภท

อื่น อย่างไรก็ตามการบริหารงานของสหกรณ์ออมทรัพย์นั้นวันจะยิ่งซับซ้อนยุ่งยากกว่าในอดีตที่ผ่านมา จากการศึกษาประเทศไทยยอมรับพันธกรณี ข้อ 8 ของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund หรือ IMF) ที่ผ่อนคลายการบริวรรตเงินตรา การพยายามผลักดันให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการเงินในภูมิภาคอินโดจีน โดยได้มีการจัดตั้งศูนย์กลางวิเทศธนกิจ (Bangkok International Banking Facilities หรือ BIBF) เป็นผลทำให้การนำเงินเข้าออกประเทศหรือการเคลื่อนย้ายเงินทุนเข้าออกระหว่างประเทศเป็นไปอย่างเสรีมากขึ้น ฯลฯ ทำให้ประเทศไทยต้องเปิดเสรีธุรกิจการเงินมากขึ้นและจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของไทย มีผลทำให้มีการเปลี่ยนแปลงปริมาณเงินอย่างรวดเร็ว จนยากแก่การพยากรณ์และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของอัตราดอกเบี้ยทำให้เกิดการแข่งขันขึ้นอย่างรุนแรงในระบบการเงิน

สหกรณ์ออมทรัพย์แน่นอนในฐานะที่เป็นสถาบันการเงินประเภทหนึ่งแม้จะไม่อยู่ในฐานะที่จะไปแข่งขันกับสถาบันการเงินอื่น เช่น ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน บริษัทหลักทรัพย์ ย่อมไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงผลกระทบได้ ยิ่งในยุคของการเงินไร้พรมแดนที่ธุรกิจการเงินมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลาและจะรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ ผู้บริหารจะต้องเป็นมืออาชีพ เพื่อความอยู่รอดของสหกรณ์ออมทรัพย์คณะกรรมการดำเนินการ ฝ่ายจัดการและเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์ออมทรัพย์จำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ กำหนดนโยบาย วางแผนการบริหารการจัดการ การวางแผนงานโดยยึดหลักโครงการแต่ละโครงการจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน มีการติดตามผลงาน ติดตามข้อมูลข่าวสารทันกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ ประเมินผลงาน ปรับปรุงแก้ไข หากจุดอ่อนจุดเด่น ปัญหา อุปสรรค มีระบบควบคุมตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับทุกฝ่ายว่าไม่มีการทุจริต การบริหารของผู้บริหารมีเอกภาพ มีทีมงานที่เป็นเอกภาพด้วย

รัฐบาลสามารถใช้ระบบสหกรณ์เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การกระจายรายได้และความเป็นธรรมสู่ชนบท โดยใช้สหกรณ์ออมทรัพย์เป็นแหล่งเงินทุนให้กับสหกรณ์ประเภทต่าง ๆ และรัฐบาลให้เงินกู้แก่สหกรณ์ออมทรัพย์ไปเพื่อการนี้ กำหนดระยะเวลาคืนเงินกู้และอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่แน่นอน การดำเนินการเช่นนี้รัฐบาลยังได้เงินต้นและดอกเบี้ยคืนด้วย จะทำ

ให้วงจรวัฏจักรของระบบสหกรณ์มีประสิทธิภาพและสามารถให้ความช่วยเหลือกันในกลุ่มสหกรณ์ประเภทต่างๆ จะทำให้เกิดความร่วมมือกันในห้องถิ่นชนบทตามอุดมการณ์ของสหกรณ์ และเป็นการสนองนโยบายของรัฐบาลในอันที่จะยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบท ส่งเสริมการออม กระจายรายได้ให้เป็นธรรมยิ่งขึ้น ในที่สุดจะส่งผลดีต่อประเทศชาติเป็นส่วนรวม

บรรณานุกรม

กรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ "25 ปี กรมส่งเสริมสหกรณ์" 2540

คณิต เศรษฐเสถียร "เศรษฐศาสตร์ การเงินและการธนาคาร" ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2535

ประพันธ์ เสวตนันท์ "เศรษฐศาสตร์ สหกรณ์" โครงการพัฒนาตำรา ศูนย์บริการเอกสารวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิมพ์ที่โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2538.

ฝ่ายประมวลผลข้อมูล กองแผนงาน กรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ "สถิติสหกรณ์ในประเทศไทย
ณ วันที่ 1 มกราคม 2540"

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช "ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการสหกรณ์" ชุดวิชา 92116 เล่มที่ 1 หน่วยที่ 1-7 พิมพ์ครั้งที่ 4
สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2532

สถาบันฝึกอบรมสหกรณ์, สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย เอกสารประกอบการบรรยาย โครงการสัมมนากรรมการสหกรณ์
ออมทรัพย์หลักสูตร "การบริหารเชิงรุกในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ" ระหว่างวันที่ 5-8 กุมภาพันธ์ 2541 ณ โรงแรม
ฮอลิเดย์อินน์ กรีนฮิลล์ จังหวัดเชียงใหม่

สหกรณ์ออมทรัพย์พนักงานธนาคารแห่งประเทศไทย จำกัด "เฉลิมฉลองครบรอบ 10 ปีทอง สหกรณ์ออมทรัพย์พนักงาน
ธนาคารแห่งประเทศไทย จำกัด" พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วน จำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์ กรุงเทพฯ 2531